

Bohuslänsk identitetsutveckling efter Roskildefreden

Johannes Ljungberg

Efter Roskildefreden 1658 reviderades de nordiska gränserna kraftigt. Hela kustremsan från Skåne till Bohuslän hamnade under svenskt herravälde. Under de 350 år som denna gräns varit rådande har landskapsblommor och annan nationalromantik satt tydliga spår i föreställningsvärlden om Sveriges geografi. Bland annat därför uppfattar vi idag tanken på att den svenska västkusten skulle tillhöra en annan stat som stridande mot all kartgeografisk logik. Möjligtvis har vi i Sverige särskilt svårt för att se våra gränser som föränderliga eller rörliga, då dessa till skillnad från många av våra europeiska grannars varit intakta i 200 års tid. När Bohuslän blev ett svenskt område var situationen en annan. 13 år tidigare hade Jämtland och Härjedalen tillfallit Sverige och två år senare skulle Trondheims län komma att återlämnas till den danska kronan. För 1600-talets människor var den samlade erfarenheten att statsgränser var föränderliga, även i Norden.

Torbjörn Engs undersökning av samtida kartor över det expanderande svenska herraväldet visar att man från svenskt håll skilde på förvärven av Skånelandskapen (Skåne, Blekinge, Halland och Bornholm) respektive Bohuslän. Medan Skåne tecknades som ett fullt integrerat svenskt område ritades Bohuslän systematiskt som en del av Norge genom gränslinjer och differentierad färgläggning. Exempelvis gav en holländsk karta Skåne det svenskintegrerade namnet *Nya Södra Götaland*, medan Bohuslän fick bära den för oss mer komplexa beteckningen *Svenska Norge* (Norvegia suecica). Jämtland ritades däremot inte som en del av Norge. Inte heller förekom någon beteckning i stil med *Svenska Danmark* avseende Skånelandskapen.¹ Detta vittnar om hur Bohuslän faktiskt hade en annan statsrättslig position i det danska riket än Skåne och Halland;² att Bohuslän överlämnades till den svenska kronan under en annan paragraf än Skåne, Blekinge, Halland och Bornholm bör inte betraktas som en tillfällighet utan som ett uttryck för Bohusläns särart gentemot Skånelandskapen.³

Denna framställning syftar till att urskilja hur bohuslänska identitetsföreställningar uttrycktes efter att området och invånarna övergått från danskt till svenskt styre. Som källmaterial har jag använt Orusts och Tjörns domsbok 1662–1666⁴ samt den bohuslänska adelns besvärsskrivelser till riksdagen 1664 och 1668.⁵ Undersökningsperioden börjar alltså 1662, fyra år efter Roskildefreden. Detta år skickades en statlig kommission till Uddevalla för ett möte med lokala representanter. De nya förhållandena diskuterades och en översikt över svensk och norsk lag utarbetades.⁶ Mötet i Uddevalla 1662 skulle kunna betraktas som slutet på gränsdragningsprocessen: i Roskilde drogs gränsen, i Uddevalla definierades vad gränsdragningen innebar. Jag föredrar emellertid att betrakta mötet som en *början*, som en startpunkt för bohuslänsk identitetsutveckling efter Roskildefreden. Detta perspektiv är inspirerat av senare forskning kring gränsfrågor som betonar hur innebörder av fastslagna gränsdragningar klargörs genom förhandlingar i rättsliga instanser, exempelvis genom suppliker, besvärsskrivelser och argumentationer vid tingen. De lokala rättsinstansernas protokoll blir därmed en värdefull källa för att förstå identitetsbildning. Genom att undersöka hur olika identitetsmarkörer användes i lokala spörsmål skyntas tidens föreställningar om statsskiftet.⁷

Besvärsskrivelserna till riksdagen från den adelsgrupp som företrädde Bohuslän⁸ är också en fruktbar källa för ändamålet. Till båda de riksdagar som hölls under förmyndarregeringen tilläts nämligen den bohuslänska adeln att författa enskilda skrivelser som lades fram vid sidan av den övriga adelns.⁹ Dessa skrivelser har jag använt för att belysa iakttagelserna från tingen. Adels skrivelser skildrar också förhandlingar ur bohuslänsk position, men i en annan kontext eftersom gruppen själv skriver sin text och har större manöverutrymme att presentera välstrukturerade argument.

Huruvida iakttagelser av hur områden och stater omnämns i detta källmaterial kan frambringa en samtida bild av bohuslänsk identitet beror på hur identitetsbegreppet definieras. En viktig utgångspunkt för denna undersökning är att identiteter betraktas som kollektiva fenomen i kulturen, vilka individer på ett eller annat sätt tillägnar sig.¹⁰ Jag menar att identitetsmarkörer som härleds ur ett empiriskt material ger en ingång till att förstå en bohuslänsk föreställningsvärld som var relevant för invånarna och som påverkade deras identitetsupplevelse.¹¹ Givetvis kan den kritiska frågan ställas huruvida bohuslänningarna verkligen tillägnade sig de identitetsmarkörer som uttrycktes; – gradskillnaden mellan *att tillhöra* och *att identifiera sig med* kan problematiseras i det oändliga. Men genom att kontextualisera iakttagelserna av identitetsmarkörer blir resultaten trots allt hermeneutiskt försvarbara, om än inte fullkomliga.

En annan viktig utgångspunkt för undersökningen är att perioden betraktas som en *övergångstid*, dvs. en tid då nya förutsättningar gjorde sig gällande

men fortfarande existerade sida vid sida med de gamla. I motsats till t.ex. de östtyska invånarna kring 1990 hade de bohuslänska kring 1660 flera alternativa tillhörigheter eftersom både den gamla och den nya staten existerade: det fanns både en dansk och en svensk statsbildning och gränserna var att betrakta som föränderliga. Undersökningen har resulterat i bilden av en bohuslänsk identitet där överhetens roll inte förändras i och med statsskiftet 1658, men där nya situationer utmanar gamla identitetskonstruktioner som en följd av övergångstidens nya förutsättningar. Jag vill genom denna framställning diskutera iakttagelserna från det bohuslänska materialet med hjälp av den identitetsforskning som på senare år präglat studiet av statsgränser under tidigmodern tid, i synnerhet Peter Sahlins' framstående undersökning av den fransk-spanska gränsen utifrån gränsändringen 1659. Men först några ord om vad som tidigare har skrivits om Bohusläns övergångstid.

Äldre forskning

Det är uppenbart att historieskrivningen om de vid Roskildefreden tillfogade landskapen länge har tillmätt dikotomin mellan de två statliga kombattanterna en mycket stor betydelse för händelseutvecklingen. Den vägledande frågan har varit *när* området i fråga blev svenskt, mindre intressant har varit *hur* det gick till. Vad jag benämner som övergångstid har oftast kallats försvenskingsperiod.¹² Brännpunkten har, tämligen anakronistiskt, varit striden om nationalitet. Vidare har staten betraktats som den viktigaste aktören.

I Carl Ohlson Arcadius' doktorsavhandling från 1883 tecknas historien om Bohusläns införlivande med Sverige utifrån växelspelet mellan den svenska staten och de bohuslänska ständerna. Arcadius' övergripande slutsats är att införlivandet av Bohuslän var såväl önskat som förverkligat av den svenska staten och att denna ambition fullbordades under Karl XI:s regeringstid, då svensk författning började gälla i sin helhet. Även den sedan tidigare tilldelade riksdagsrepresentationen räknades som en viktig försvenskingsfaktor. Utgångspunkterna kan dock ifrågasättas. På första bladet hävdar Arcadius att Bohuslän smälte in i den svenska monarkin "ovanligt hastigt och lätt" därför att varken någon dansk eller norsk nationalitetskänsla kunde skönjas i landskapet.¹³ Vidare beskriver Arcadius det bohuslänska folket som till sin karaktär självständigt, men hjälplöst.¹⁴ Genom sin tålmodighet i de svåra tiderna i mitten på 1600-talet var de värdiga svenskar.¹⁵ Åke Holmberg hävdar motsatsen i sitt kapitel "Försvenskningstiden" ur *Bohusläns historia* från 1963: "Bohuslänningar av alla stånd har vid alla tillfällen som gavs, uttryckt en stark önskan att i alla avseenden få förbli vid sina gamla förhållanden från den norska tiden."¹⁶

De motsatta ståndpunkterna förenas alltså i den fundamentala idén att

nationalitetskänslan var något som fanns eller inte fanns: invånarna var antingen svenska eller norska. De motsatta resultaten i dessa båda, annars väl genomarbetade, framställningar vittnar om behovet av att problematisera tidigmoderna identitetskonstruktioner för att bättre förstå övergångstiden.

Nyare perspektiv

En naturlig anknytningspunkt för senare undersökningar har alltså varit Peter Sahlins' berömda studie över den pyreneiska gränsen mellan Frankrike och Spanien. I denna redogör Sahlins grundligt för hur en gräns fastlogs vid den pyreneiska freden 1659 och hur denna sedan förändrades fram till 1800-talet. Sahlins' forskning är banbrytande i den bemärkelsen att han låter de statliga ambitionerna utgöra en skuggbild till hur lokalinvånarna i de gränsnära byarna använde sig av identitetsterminologi. Detta leder honom fram till den djärva tesen att skillnader mellan det franska och det spanska grundlades vid gränsen, snarare än i Versailles och Madrid. Sahlins menar att gränsdragningen påverkade människors mentalitet så att de kategoriserade lokala företeelser med hjälp av dikotomin Frankrike–Spanien. Genom att olika typer av gränser mellan de båda staterna utgjorde tydliga inslag i människors vardag – politiska, juridiska, klerikala och ekonomiska – blev det naturligt att identifiera sig med den ena sidan, ofta som ett resultat av att man polemiserat mot den andra.¹⁷ På så vis tolkades skillnaderna som olikheter mellan Frankrike och Spanien.¹⁸

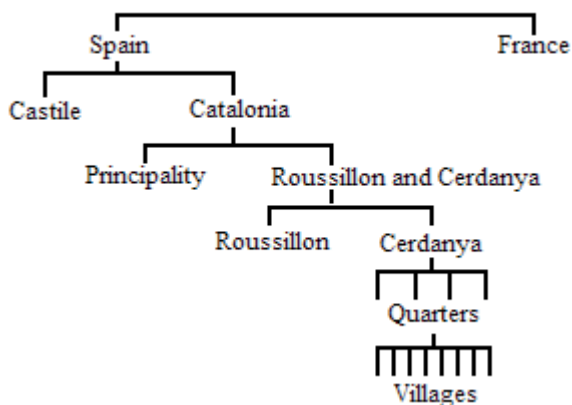
Samtidigt som det lokala tolkades in i en vidare fransk eller spansk terminologi skedde också det motsatta, dvs. att utsagor om franskt och spanskt tolkades in i ett lokalt perspektiv. Detta föranleder Sahlins att sammanfatta bybornas identitet som "a nationalization of the local, and a localization of the national".¹⁹ På så vis skapades en kontakt mellan centralmakt och lokalsamhälle betingad av nationell terminologi, men inte av nationalism i modern mening. Att identifikation med Frankrike eller Spanien kan skönjas bör alltså enligt Sahlins inte tolkas som ett likhetstecken mellan nation och lokalsamhälle. Snarare bör denna terminologi tolkas som en pusselbit i en mer komplex identitetskonstruktion, som avbildar en verklighet före den nationella identitet som sedermera kom att bli gängse.²⁰

Sahlins' resultat har sporrat skandinavisk forskning till att ställa nya frågor rörande den svenska kronans integration av nya landskap under stormakts-tiden. Steinar Imsen har undersökt Jämtlands historia och hävdar, något paradoxalt, att landskapet blev starkare knutet till Norge *efter* det norska rikets institutionella försvagande och den danska överhetens övertagande. Imsen härleder detta till att den norska identiteten i Jämtland tillväxte vid en stark gräns där mer än en identitet var möjlig och där det således fanns något att

identifiera sig emot.²¹ Denna studie har i mina ögon visat hur Sahlins' teorier är tillämpliga även på en svensk-norsk gräns.

För att i en teoretisk ram systematisera iakttagelser av identiteter har jag tagit hjälp av Sahlins' modeller över *identiteter* och *motidentiteter* (eng. *identities* and *counter-identities*). Med denna metod kan iakttagelser ur källmaterialet struktureras på ett sätt som, i och med Sahlins' pyreneiska gränsstudie, är beprövat och bedömt som rimligt för 1600-talets kollektiva identitetskonstruktioner.

Figur 1: Modell över förhållandet identitet–motidentitet, enligt Peter Sahlins.²²

Modellen visar hur identiteter kan förenas i en trappstegsliknande form, från överheten till den mest lokala tillhörigheten. Ett grundläggande antagande i denna teori är att avståndstagande mot en viss identitet medför identifikation med den motsatta. Komplexiteten består i att en viss identifikation inte per automatik behöver leda till en annan: identifikation med Spanien och inte med Frankrike avgjorde alltså inte identifikationer till mer lokala spanska respektive franska områden. Man kunde t.ex. identifiera sig med både Spanien och det franska området Roussillon. Möjligheten till mångfald av identiteter och motidentiteter inom en och samma föreställningsvärld utmanar den i äldre forskning förekommande ansatsen att i singularis definiera vilken av två statsbundna identiteter som bohuslänningarna gav uttryck för. I det följande ska jag utifrån det ovan presenterade källmaterialet redogöra för några exempel, vilka leder fram till ett förslag på en bohuslänsk identitetsmodell som anknyter till Sahlins' forskning.

I Bohuslän: dansk tid, svensk tid och krigstid

När Sverige eller det svenska omnämns i källmaterialet är det i de flesta fall i kontexter som ”nu i den svenska tiden” eller ”sedan vi är komna under kronan av Sverige”. Detta ställs i motsatsförhållande till ”den danska tiden” och ”under den tid vi ännu var under kronan av Danmark”. Att den svenska tiden betecknade en ny tid innebar emellertid inte att de politiska och ekonomiska förhållandena för lokalbefolkningen på Orust och Tjörn ställdes på huvudet. Traktens fogdar och befallningsmän ämnade fortsätta driva in de skattesatser som varit gällande under den danska tiden, även de restskatter som kvarstod från denna tid. Restskatten ifrågasattes i flera mål, bl.a. av bonden Anders Torsson i Assmunderöd. Denne krävde en fullmakt från befallningsman Sven Andersson för att gå med på att betala restskatten från 1657. Befallningsmannen svarade med en attest från Gregor Nilsson, som varit fogde under den danska tiden, om att Anders resterade med skatt. Till detta bevis fogades sittande landshövdingens befallning från 1658 om att indriva all skatt som kunde restera till den danska kronan. Befallningsmannen fick rätt vid tinget och Anders ålades rättegångskostnaderna för sitt processande, i enlighet med gängse ordning.²³ Dessutom blev han två år senare stämd för att ha beskyllt befallningsmannen Sven Andersson för att ha begärt oskäligen skatt han inte hade makt att utkräva.²⁴

Huruvida bonden Anders Torsson upplevde en motsättning i att betala sin danska skatt till svenskar går inte att avgöra utifrån tingsprotokollet. Han kan lika gärna ha försökt prata bort sin restskatt. Däremot kan konstateras att det ur tingets synvinkel saknades anledning att ifrågasätta huruvida dansk skatt kunde betalas till svenskar. Snarare fungerade hänvisningen till dansk myndighet som en överhetens bekräftelse av en obetald skatt som självfallet skulle betalas. Ifrågasättande av detta var trots mot överhet.²⁵ Liksom man hänvisade till dansk överhet hänvisade man till svensk överhet. Både danska myndigheter (före 1658) och svenska myndigheter (efter 1658) ansågs alltså legitima att åberopa för att belägga något inför tinget. Den smidiga övergången blir särskilt tydlig då en länsman från den danska tiden, Didrik Käll, så sent som 1666 stämde en änka på 22 års förliden skatt. Den f.d. länsmannen lyckades emellertid inte genomdriva sitt mål. Förlusten kan knappast förklaras med att dansk tid blivit svensk. Käll kunde helt enkelt inte bevisa sin fordran tillräckligt väl.²⁶ Existensen av papper var primär, inte det statsrättsliga skiftet. Genom att man tog hänsyn till beslut fattade av överheten före 1658, då Bohuslän var en del av den danska administrationen, upprätthölls en kontinuitet i förhållandet mellan överhet och lokalsamhälle. Detta gällde inte endast konflikter med överheten utan även lokalinvärnarnas tvister med varandra.²⁷ 1647 stämde lagrättsmannen Anod Bryntesson på bärgarlön för

en tunna olja som några sockenbor lämnat till hans far för cirka 20 år sedan. Befallningsmannen åtog sig att gå igenom sin företrädares räkenskaper i syfte att utreda vem som hade fått oljetunnan.²⁸

Emellanåt benämndes också ”krigsåren”. Rasmus i Häröd skyllde sitt obetalda tionde på dessa år: ”Föreskrefne Rasmus ... blef ... kyrckian een stor summa penningar skyldigh ... och klagadhe sigh at han ähr blefwen fattigh uthj desse förledne krigzähren”.²⁹ I adelns besvärsskrivelse till riksdagen 1664 värdjades för bönder i Rasmus’ situation: ”Eders Kongl. Maj:t täcktes och et nådigt öga kasta på våra fattiga utsokne bönder, som uthi dee forfofne besverlige krigzähren helt af sigh kommen och förarmade äre.”³⁰ Att krigsåren var en besvärlig tid för de bohuslänska bönderna, både till härjningar och extraskatter, förefaller ha överskuggat det faktum att de bohuslänska representanterna deltog på olika sidor i kriget.

Genom några mål vid tinget kan vi faktiskt ana att det inte fanns något agg mot dem som varit i dansk tjänst, inte ens mot dem som ännu inte var tillbaka-komna och alltså potentiellt varit fiender till den bohuslänska sidan i det senare kriget. I en arvsvist 1665 berättades att en av parterna ”uthi den danskess tijd blef vtskrefwen ... [och ännu] ... ähr uthomlandz”. Denna information fick ingen som helst inverkan på fördelningen av arvet.³¹ I ett annat mål begärde Astrid Trondsdotter av broderns förmyndare ut sin arvedel, sedan hon bevisat för tinget att denne ”bleff vdshriffuen j cronnen Dannemarchies tienstie och der ehr döedh”.³² Eftersom det inte framgick av berättelsen var eller när han dog, kan han också potentiellt ha varit på fiendens sida under det senaste kriget. Tinget förefaller dock inte ha varit intresserat av sådana former av eventuella motsättningar i termer av Sverige och Danmark-Norge, kopplade till kriget. Om Astrids bror hade varit på den danska sidan i det senaste kriget hade han dessutom inte brutit någon lojalitet med den svenske kungen, eftersom han aldrig varit svuren till denne. Detta är en avgörande skillnad som endast kan förstås mot bakgrund av att relationen till kronan primärt bestod i personlig lojalitet.³³

Samma taktik för överhet och undersåtar

En översiktlig eller selektiv läsning av mitt källmaterial skulle kunna verifiera Holmbergs tes om att bohuslänningarna gav uttryck för norsk patriotism. Lokalinvärnarna på Orust och Tjörn argumenterade nämligen ofta utifrån hur man haft det ”i dansk tid” eller ”sedan urminnes tid”. Att hänvisa till tidigare domar utdömda under dansk tid gav förstås historisk legitimitet. I tingsprotokollen framträder argumentationen med dansk tid särskilt starkt i beräkandet av skattehemman, som förefaller ha varit av generösare snitt i dansk tid än i svensk.³⁴ I den bohuslänska adelns besvärsskrivelse till riks-

dagen 1668 anhölls i den första besvärspunkten om att få bibehålla ”dhen benådningh, som noghon aff oss medh stoor mödha och bekostningh i dhen Danske regieringz tijdh kan hafva sigh tillförhandlatt”.³⁵ Detta generella påstående tillämpades sedan på ett antal ärenden, däribland skattesatser, rätt att hugga skog samt rätt att idka handel över de nybildade statsgränserna.³⁶ Goda argument utifrån handlingar och anteckningar i jordeboken som lades fram inför rätten (i dessa fall upprätthölls kontinuitet mellan dansk och svensk tid), kunde välla problem för nyadlade herrar som blivit tilldelade bohuslänska gods. Den kurländske greven Rutger von Ascheberg (tillika regementschef i den svenska armén och sedermera generalguvenör över Bohuslän) blev rentav fälld vid tinget i en sådan kontext.³⁷ Detta och liknande fall inbjuder givetvis till att tolka beteckningen ”dansk tid” som en lokal separatistisk paroll under vilken centralmakten och nya svenska godsägare som Ascheberg kunde besegras. En sådan bild av helhetssituationen skulle dock inte spegla källmaterialet rättvist. Denna behöver kompletteras med en annan bild som framträder lika tydligt vid tinget på Orust och Tjörn under 1660-talet, nämligen att man likväl argumenterade i rakt motsatt riktning, mot de förhållanden som varit rådande i dansk tid.

Ett klagörande exempel på detta återfinns i änkan Signa Andersdotters lyckade klagomål över sin skatt. Hon hade beviljats en reducering från tolv skäppor malt till elva, med hänvisning till att jordeboken föreskrev den senare skattesatsen. Ett år senare medgav hon dock inför tinget att ”hon uthj dhee danskes tidh hafwer gifwet 12 skeppor malt, och sedhan fordt hen til denne tidh, sedan swänsk ähr blifwit”. Att dansk tid blivit svensk medförde tydligen för Signa en möjlighet att få de skattesatser som var rådande i dansk tid justerade. Eftersom skattesatsen på tolv skäppor malt inte kunde härledas till text gav statsskiftet möjlighet till skattesänkning. Denna situation innebar för invånarna i gränslandet både risker och möjligheter: de kunde nekas sådant de tidigare åtnjutit, likväl fick de en ny chans att få sina önskemål legitimerade av överheten.

Men historien slutar inte där. Anledningen att Signa drivits till tinget var, enligt det protokoll jag redogjort för, att detta hade uppmärksammat att praxis under den danska tiden varit att Signa betalat den högre skattesatsen, tolv skeppor malt. Tinget argumenterade alltså emot Signa genom att förespråka tillämpning av de regionala förhållandena i dansk tid. Signa hade förmodligen hoppats på att den svenska tiden skulle innebära en omprövning till hennes förmån, men resultatet av hennes skattemål blev status quo eftersom *tinget* argumenterade utifrån den danska tiden. Det vore alltså vanskligt att tolka benämningen ”dansk tid” som en separatistisk markör. Snarare framstår denna som ett juridiskt argument fullt användbart för både överhet och undersåtar vid tinget, precis som fallet med hänvisningar till jordeboken, gamla

dokument samt återopanden av dansk eller svensk auktoritet.

Signa Andersdotters ansats var ingalunda unik. I ett allmänt besvär till riksdagen 1664 klagade allmogen på motsvarande sätt över skattesatsen. De påpekade att de behövde betala nio mark i skatt, trots att kronan endast begärde åtta.³⁸ Fogden Anders Larsson klargjorde emellertid att man visst betalat nio mark i skatt även under den danska tiden, fast fördelade på ett annat sätt: åtta mark till den danska kronan och en mark till fogden.³⁹ Allmogen prövade alltså att få en skattesänkning på motsvarande sätt som Signa Andersdotter, genom att betala de åtta mark som kronan begärde och samtidigt ignorera att praxis varit nio mark i dansk tid. Denna begäran avslogs dock av den *svenska* överheten med argumentet att skattesatsen varit den högre under den *danska* tiden. Möjligtvis ansåg besvärsförfattarna att extraskatten på en mark till fogden var en personlig skatt som borde räknas separat, personliga skatter var vanliga under tidigmodern tid.⁴⁰ Denna formulering tyder på att så var fallet: ”Och denndh halffue daller war fougden penge, dett gaff dee hannom meedh goedh wielliee.”⁴¹ Poängen är att besvärsförfattarna uppfattade den svenska överheten som av samma typ som den danska, dvs. att den svenska respektive danska kronan skulle ha rätt till skatt i samma utsträckning. Den del av skatten som man försökte omförhandla var den som var personligt riktad till fogden.

Liksom i Sahlins' undersökning förefaller gränsbefolkningen ha kunnat välja, här mellan ett danskt eller svenskt perspektiv. I båda fallen torde lokalinvärnarna ha varit införstådda med att de i praktiken väjdade om en skattesänkning, om än motiverad utifrån vad som stod skrivet i jordeboken respektive praxis kring personliga skatter. Ansökningar om skattesänkning förekom givetvis inte enbart i övergångstid. Däremot gav övergångstiden möjligheter till nya sätt att argumentera kring dessa frågor. Att fogdarna och länsmännen också kunde välja perspektiv tydliggör att begreppet ”dansk tid” inte stod i emotionellt motsatsförhållande till ”svensk tid”. Snarare betecknade dessa benämningar en gemensam kronologi: dansk tid före 1658, svensk efter 1658. Inom ramen för den äldre forskningens modell är det inte möjligt att förklara det faktum att en och samma person kunde argumentera utifrån både svensk och dansk ”tid”. Överhet och undersåtar använde samma taktik – oberoende av om de var svenska, norska eller bohuslänska

Jämförelse med svenskar och Sverige

På protester mot den nya överheten på grundval av att den var svensk finns bara ett exempel. Enligt uppgift från ”2 vnga karrar” hade bonden Henrik Staffansson två gånger förtalat svenskar för att vara ”tiufwar, skällmar och mördare”.⁴² I tingets protokoll angavs ”dhe swenske” respektive ”denn swen-

ska nationen” som de smådade offren. Eftersom brottet bedömdes som grovt vidarebefordrades ärendet till landshövdingen. Det finns ingen motivering i protokollet till varför Henrik Staffansson uttryckt sig på detta vis. Kanske var beskyllningen grundlös, men syftade till att ställa Henrik i dålig dager inför den anklagelse om misshandel som förelåg vid sidan av den om smädelsen. Även om fallet Henrik Staffansson inte tolkas som en protest mot svenskar som sådana råder inga tvivel om att det är fråga om jämförelse med svenskar, att svenskar tecknas som en motidentitet. Som jag visat ovan var terminologin om svenskt respektive danskt i tingsprotokollen primärt förknippad med länets förhållanden i dansk respektive svensk *tid*, alltså kopplad till överheten som sådan. Även i denna jämförelse med det svenska torde det vara den nya överheten som åsyftas.

Vid ett par tillfällen i adelns besvärsskrivelser jämförs Sverige med Bohuslän. Exempelvis påpekas att rusttjänsten ”hoss oss i Båhuss lähn sigh högre belöper, en i Sverige räknat blifver”⁴³ och det önskas att utskrivning måste ske ”på Adelen godz i Båhuss lähn efter den proportion och set, som Adelen i Sverie uthgiöra”.⁴⁴ Förhandlingsläget är tydligt: Bohuslän jämförs med Sverige. Sverige betecknas alltså i detta sammanhang som en motidentitet. Jämförelserna mellan Bohuslän och Sverige skildrar den bohuslänska positionen som ”nysvensk”: man önskar få ta del av de fördelar som finns i Sverige men inte i Bohuslän. Samtidigt uttrycker skrivandet av ett besvär i 14 punkter i sig en undersåtlighet till svensk Kungl.Maj:t. Det vore alltför lättvindigt att härleda det hela till separatistiskt betingade protester där man uppfattade Bohuslän som något autonomt och jämförbart med hela Sverige. Mot bakgrund av tidigare forskning på detta område förefaller tvärtom adelns förhandlingsposition vara fullt normal i sin samtid. Snarare bör frågan ställas huruvida det kan ha funnits två olika kontexter i vilka begreppet Sverige användes; en för att beteckna den egna överheten, men en annan för att ställa Sverige i kontrast till en bohuslänsk tillhörighet. Beskyllningen om smädelse kan mycket väl ha anspelat på denna dubbelhet; man skulle vara en god svensk undersåte samtidigt som man hade en annan identitet på en mer lokal nivå – tillhörigheten till det norska riket.

Det norska identitetsskiktet

Till skillnad från Sverige och Danmark var Norge inte en stat. Däremot uppfattades det som ett *rike för sig*, bl.a. i kungatituleringar och statsrättsliga dokument. Torbjörn Eng har tolkat detta genom att introducera en distinktion mellan *rike* och *vælde*. Med *vælde* avser Eng en statlig maktsfär, vilken inte alla riken hade.⁴⁵ Vid Kalmarunionens upplösning hade Gustav Vasa och Frederik I grundlagt välden i form av tidigmoderna furstestater.

De norska makteliterna var däremot politiskt splittrade. Somliga stödde den gamle unionskungen Christian II, andra förespråkade den nye danske kungen Frederik.⁴⁶ Gustav Vasa erbjöd ett tredje alternativ och ockuperade faktiskt under en tid norra Bohuslän.⁴⁷ Slutligen blev emellertid Norge en del av det danska väldet under kung Frederik.

Det var viktigt för Frederik att knyta Norge nära det danska väldet.⁴⁸ I kungens titulatur fortsatte förvisso Norge att benämnas som ett eget kungarike, som erkändes egna lagar och privilegier.⁴⁹ Samtidigt var det högst angeläget för den danska ledningen att Norge inte skulle erkännas som ett kungarike frikopplat från Danmark. Föreställningen om att man kunde förhandla med Norges rike skulle utplånas.⁵⁰ Särskilt tydliga var dessa ambitioner under Christian IV (regent 1597–1648). Christian besökte ofta Oslo, som fortsättningsvis fick bära dennes namn: Christiania. År 1604 utgavs en varsamt reviderad version av Magnus Lagaböters landslag under namnet *Kung Christian IV:s norska lagbok*.⁵¹ Revideringen likriktade de norska lagarna med de danska, men principiellt utgjorde de en separat samling. Detsamma gällde kyrkoordningen, som beviljats av den danska kronan.⁵² Detta kom att få en avgörande betydelse efter Roskildefreden, då det var denna norska lag som fortsatte att gälla i Bohuslän.

På det militära planet åtnjöt Norge emellertid både ekonomisk och organisatorisk självständighet. Utskrivningar och liknande sköttes alltså internt inom Norge utan större dansk inblandning. I Kalmarkriget 1611–1613 uppträdde den norska armén som en självständig del av den danska under benämningen ”Norges rikets makt”.⁵³ Att Norge hade en egen lag och en egen armé är intressant. Det bohuslänska tinget dömde i regel efter norsk lag⁵⁴ och adeln hänvisade ivrigt till norska privilegier, både vid tinget och i besvärsskrivelserna.⁵⁵ I somliga fall användes dessa rentav som en skyddsmur i förhandlingarna. Detta var inte ett lönlöst företag,⁵⁶ även om det ansågs otillräckligt att enbart hänvisa till privilegierna för att ta sig diverse friheter.⁵⁷

Tillhörigheten till Norge skymtar sparsamt i Orusts och Tjörns dombok, t.ex. i fallet Arvid Larsson, född i Romelanda socken i Bohuslän, men bosatt i Stala socken på Orust. Han var vid tinget för att han ämnade resa till Akershus län. Huruvida det rörde sig om en begränsad tid eller en permanent flytt nämndes inte. Allmogen gav honom goda vitsord inför denna resa. På intet sätt påpekades att Akershus län faktiskt lydde under en annan krona än Bohuslän, nämligen under den danska, och var beläget i ett annat kungarike än det svenska, nämligen i det norska.⁵⁸ Målet är återgivet på ett fåtal rader och tydligen ansågs flytten föga problematisk.

Förflyttningar norrut från Bohuslän problematiserades emellertid i adelns besvärsskrivelser från 1664. Adeln förefaller ha haft en mer övergripande blick över sådana företeelser och dess ambition att föra alla ständers talan blir tyd-

lig i denna besvärspunkt. Det klagas över hur skattetrycket, krigstiden och de ofördelaktiga ekonomiska regleringarna drabbade ”dhet fattiga folket [att de] icke allenast förshreckt, uthan och helt förarmadt och uthödat blifver, så at dhe seija icke lengre der boo kunne, uthan lengre up i Norrige under Chronan av Dannemark flytta ville”.⁵⁹ De slipade argumenten framträder några rader ned, där det poängteras att bättre villkor för det fattiga folket skulle leda till att ”dhe deras åhrlige uthlagor till Eders Kongl. Maj:t och sedhan till dheras herre och hussbonde uthgiöra kunna”.⁶⁰ Genom att bättre villkor beviljades de bohuslänska fiskarna och köpmännen (exempelvis lägre tullavgifter och fler tillåtna säljhamnar) skulle alltså tillgångarna med större sannolikhet stanna inom det kungliga majestätets räckhåll, istället för att hamna ”lengre up i Norrige under Chronan av Dannemark”⁶¹.

Fallet Arvid Larsson illustrerar hur gränsen mellan de svenska och danska världena inte alltid betraktades som en primär gräns utifrån ett lokalt perspektiv. Andra identiteter kunde frodas i samklang med den som betecknade relationen till Kungl. Maj:t. I fallet Arvid Larsson förefaller den norska identiteten ha utgjort en outtalad egen identitet, en identitet som var gemensam för Bohuslän och Akerhus län. Flytten uttrycktes i termer av ett motsatsförhållande mellan två län. Motsatsförhållandet mellan de svenska och danska världena uppfattades däremot inte som relevant att uttrycka, trots att medvetenheten fanns om denna uppdelning – terminologin om svensk och dansk tid var ju välkänd vid tinget. Adeln uttryckte i sin klagan över det fattiga folkets villkor en medvetenhet om att det var problematiskt för den svenska kronan att gränszonen Bohuslän inte fullt ut fyllde funktionen att gynna den svenska kronan ekonomiskt, utan istället riskerade att befrämja den danska. Formuleringen ”lengre up i Norrige” tydliggör att adeln definierade sin bohuslänska bas som fortsatt norsk. Detta utesluter inte att de själva tjänade den svenske kungen, till vilken besväret är riktat utifrån adelns politiska position som undersåtar till denne. Den norska identiteten var frikopplad från tillhörighet till överhet eftersom Norge uppfattades som delat mellan den svenska och den danska kronan: Bohuslän lydde ju under den svenska kronan, men Norge i övrigt under den danska.

Innanför och utanför landet Bohuslän

Ständigt förekommer beteckningen ”landet” i källmaterialet, i formuleringar som ”da dette lanndh war vnder cronnen Dannemarh”⁶² eller ”ifrån det åhr detta landh kom vnder Swerigess chrona”.⁶³ På andra ställen heter det på ett liknande sätt ”förrån detta Bahuuss lähn kom vnder crohnan Swerige”.⁶⁴ ”Landet” respektive ”Bohuslän” nämns alltså här för att uttrycka en tillhörighet som förblev intakt från dansk till svensk tid. Det är således rimligt att

anta att de båda termerna avsåg detsamma i tingets sammanhang, emedan sambandet inte uttrycks explicit i källmaterialet.

I ett annat mål namnges ett annat av de bohuslänska häraderna, *Inland*, för att omtala en annan del av länet: ”på Inlandh här j Bahuus lähn”.⁶⁵ Detta är ett tydligt exempel på hur en annan del av länet definierades som en motidentitet till den egna delen, Orust och Tjörns härad. Samtidigt uttrycks också den gemensamma identiteten, ”Bahuus lähn”.

De fall där de åtalade uteblev från tinget och rapporterades som rymda ger värdefulla ledtrådar till hur landets gränser uppfattades. Vanligtvis konstaterades att de rymt ”ut ur landet” eller ”ut ur domsagan”.⁶⁶ I ett mål vittnades om att nygifta Karin Jörgensdotters make ”bortrymde uthi ett annat kongerijke”,⁶⁷ sedan han i och med giftermålet blivit kvitt en skuld till svärföräldrarna. I ett annat mål där fyra kvinnor var åtalade för lägersbrott meddelades att en av kvinnorna befann sig i Danmark.⁶⁸ I ett tredje mål nämns att den åtalade mannen är bortrymd: ”Och dedh qwinfolck Börta Sweningzdotter, som han afladhe barn medh är också rymbdh och ähr uthj Giötheborgh.”⁶⁹

Vad dessa angivelser ger vid handen är att ”landet” betecknade ett område som varken innefattade Göteborg eller Danmark och som var en del av ett kungarike. Att Göteborg (så sent som 1667) angavs som en ort man kunde rymma till indikerar att gränserna för landet inte hade förändrats i förhållande till hur de gestaltade sig i dansk tid. I svensk tid hade Göteborg knutits mycket nära det bohuslänska området, främst i handelsekonomiskt avseende.⁷⁰ ”Landet” kan således inte ha avsett en del av ett svenskt område, men inte heller ett danskt, eftersom Danmark betecknades såsom utanför ”landets” gränser. Möjligtvis antyder detta att den norska sfären (som Bohuslän uppfattades som en del av) betraktades som ett eget rike. Eftersom ”landet” varken tycks ha innefattat Göteborg eller Danmark, var det antagligen området däremellan som avsågs, dvs. Bohuslän. Var då Bohuslän varken en del av Sverige eller Danmark? Försöken att inringa vad som i dessa sammanhang menades med ”landet” visar, enligt min mening, på hur överhetens gränser inte beaktades när de lokala gränserna omtalades.

Landsförrädaren

Den 9 april 1663 ställdes Konrad Olsson från Burås inför tinget.⁷¹ Han hade varit efterlyst under en längre tid men slutligen tillfångatagits av landshövding Harald Stake som skickade honom till tings. Konrad hade varit med i båda de krig som drabbade Bohuslän 1657 och 1659. I det första kriget tjänstgjorde han som ryttare i den norska armén, i den danska kronans tjänst. Han fick därefter betalt för sin tjänst i vanlig ordning.⁷² Vid krigsslutet tillföll Bohuslän den svenska kronan, vilket innebar en genomgripande förändring av de politiska

förhållandena. De bohuslänska båtsmännen stred nu istället för den svenska kronan, med kustlinjen som ny militär gräns. Konrad tjänstgjorde således i det kommande kriget (1659) tillsammans med "de norske", dvs. den relativt autonoma militären i "Norges rikes makt". Därmed stred han för den danska kronan som Bohuslän inte längre tillhörde. Att Konrad hade varit på fiendesidan förklarar han vid tinget med att han blev tillfångatagen. Vägen tillbaka "hem till Oroust" beskriver han som en rymning. Sedan dess hade han bott på ön och tjänstgjort som profoss hos fogden Anders Larsson.

Detta var Konrads historia. Ett antal vittnen, bland dem högt uppsatta personer på Orust, tecknade en helt annan bild av händelserna under kriget. Enligt dessa berättelser hade Konrad ingått i de norska skärbåtsbesättningar som plundrat gårdar längsmed kustgränsen: "Män sedan detta Bahuus lähn war cederat och öfwerdraget till cronan Swärge, kom skiärbåtarna här i skiären, efftersom åter igen krigh begyntes, een af dhe norske, den capitein Cornelius Kruse förde een skiärbåth, till densamme gaf förbemälte Conrodt sigh till."⁷⁴ Enligt vittnesmålen besökte Konrad både före fogden Jakob Nöring och länsmanen Hans Rasmusson. Där stal han korv, kläder och pengar, dessutom fällde han diverse okvädningsord i samband med stölderna, såsom: "Detta ähr en skiön länssmansskappa".⁷⁵ Att Konrad skulle ha varit tillfångatagen och tvingad att delta i räderna tillbakavisas med kommentaren att han "förde dem an. Han kom j stugun och satte sigh widh bordet medh en krooksabel widh sijdan och lät sigh kalla capitein".⁷⁶ Vidare berättas att plundringsföretagen genomsyrades av övervåld, och att Konrad stal jordeboken från den förra fogden Jakob Nöring med motiveringen: "Denne book skall Jacob Nöhring icke mehra hafwa at plåga bönder medh".⁷⁷ Dessutom ska han ha överfallit kronans båtsman.

Detta torde, vid en hastig genomläsning, vara det minst märkliga, eftersom båtsmannen utgjorde en militär fiende till Konrad. Trots sin situationslogik kan denna handling emellertid ha varit den mest symbolladdade. De bohuslänska undersåtarnas ansvarstagande gentemot den svenska överheten var givetvis signifikant för relationen i det översta identitetsskiktet. Detta ansvarstagande gentemot kronan sammankopplades i hög grad med ansvaret gentemot Bohus: "[M]en den såsom andre skattgårdar medh arbethe och annan rettighheet till crohnan och Bahuus pliktig äre".⁷⁸ Skatten var både till en lokal och en statlig nivå. Likaså benämndes lokalsamhällets befallningsman som "cronnens befallningsmandh"⁷⁹ och lokalsamhällets båtsman som "crohnans båtzmann".⁸⁰ Detta skulle givetvis kunna härledas till administrativa skäl. Jag menar dock att denna skärningspunkt mellan lokalsamhället och kronan bidrog till att Konrads övergrepp blev symbolladdade. I domen är det tydligt att det ansågs mycket allvarligt att han "lagt sigh emot och hindrar chronans båtzmann, som medh folk war skickat till chronones tjenst".⁸¹ Både

folket och kronan representerades av båtsmannen. Jordeboken som Konrad stal utgjorde också en skärningspunkt mellan lokalsamhället och överheten. Den kunde återopas i tinget av båda parter och var ett viktigt lokalt dokument. Att ingen Orustbo styrkte hans historia, samt att kyrkoherden minskade hans förtroendekapital genom att påtala hans upprepade osedlighet och opålitlighet, förmörkade givetvis ytterligare utsikterna om en dom till Konrads fördel. Konrad Olsson blev mot denna bakgrund dömd till döden för landsförräderi. Men vilket var landet han förrådade? Vilka förutsättningar bidrog till att brotten klassades som landsförräderi?

Det förefaller åtminstone under krigstiden ha varit möjligt att betrakta "de norska" som fienden. Ur tingets perspektiv synes kriget ha utkämpats mellan Norge och Sverige, oberoende av Danmark. Detta är också vad som uttryckligen står skrivet i adelns besvärsskrivelse till riksdagen 1664: "[K]rijgen nu senast påstodh emellan Norrie och Sverie".⁸² Detta i kontrast till Arcadius' redogörelse där krigets kombattanter är Sverige och *Danmark*.⁸³ Att istället "de norska" i källmaterialet tecknas som fienden, trots att samma beteckning på andra ställen i källmaterialet används som markör för den egna identiteten, blir begripligt mot bakgrund av att Christian IV givit spelrum åt en norsk självständig armé, "Norges rikes makt". Norge var alltså i militärt avseende underställt motidentiteten Danmark.

Konrad blev fälld för att ha förrått sin "herre och konung" och sitt "fädernesland": "ett sådant offentligt myterij och förräderij emot sin herre och konugh och sitt rätte fäderneslandh, som han war undersworen".⁸⁴ Att han svikit sin lojalitet som undersåte till den svenske kungen framgår tydligt. Oavsett andra tillhörigheter var han skyldig denna lojalitet. Men hur kan termen "fädernesland" förstås mot bakgrund av att han inte var född i samma land som den svenske kungen, oavsett om termen avsåg Bohuslän eller Sverige? En tidigare angiven och klargörande tolkning är att formuleringen "kungen och fäderneslandet" användes rutinmässigt som en beteckning för överheten.⁸⁵ Att Konrad omtalas som "undersworen" denna stärker intrycket av att det rör sig om en avvikelse på överhetens nivå i identitetskonstruktionen. Ty till skillnad mot de lokalinvånare som stred på dansk sida var han svuren den svenske kungen, och denna lojalitet var avgörande för att Konrad överhuvudtaget skulle kunna anklagas för landsförräderi.

Jag anar dock en kompletterande förklaringsmodell i det att sveket mot det egna lokalsamhället uppfattades som en del av brottet, åtminstone ur vittnenas perspektiv. I domen heter det nämligen: "[O]ch för hanss stoora dristighet uthj förgången krigztijdh j det han sigh emot sitt fädernesslandh hafwer låtet sigh bruka af andre, som fientlige der infalne woro, och detsamma till sitt fädernesslandtz jnbyggiares skadha och förderf."⁸⁶ Konrad hade vänt sig emot det "land" där han fötts, växt upp och levt sitt liv – det land som

vid gränsbeskrivningar inte förknippades med tillhörighet till svenskt eller danskt. Det framgår också av vittnesmålen att han blev igenkänd av flertalet personer när han var i sällskap med de norska rövorna.

Att man i tingets kontext kunde uppfatta brott som svek mot lokalsamhället är tydligt. Före länsmannen Jakob Bertilsson uppgavs i ett mål ha fifflat med skattelängder för att sedan ”rymma af landet och lembna dhem j sticket [...] medh Judae Kyss”.⁸⁷ I ett annat mål stämde fogden Anders Larsson en bonde för att denne pratat strunt om att fogden ”skulle römme landet”.⁸⁸ Överfallet mot landet torde ur lokalinvånarnas perspektiv ha varit det brott som uppfattades som angeläget att falla Konrad för. Samtidigt förefaller det rimligt att överheten betraktat brottet mot fäderneslandet på ett mer rutinmässigt sätt.

Det är fullt troligt att lokalsamhällets och överhetens intressen samstämde och rentav samspelade i fallet Konrad Olsson. Detta är i så fall ett intressant undantag. De övriga fall jag har träffat på i undersökningen kan ganska enkelt delas in i två grupper: i vissa fall har den svenska överheten, i likhet med den danska, agerat rättsskipare för lokalsamhällets interna konflikter, i ärenden som var föga angelägna att ta del av för en statsmakt. I andra fall har däremot överhetens intressen varit helt dominerande, som när fogden eller länsmannen stämt lokalinvånare för utebliven skatt eller lojalitet. Jag vill argumentera för att en intressant aspekt av fallet Konrad Olsson är att båda dessa intressen kommer till uttryck parallellt. I två brottspunkter blir detta särskilt tydligt: stölden av jordeboken och våldsföringen på kronans båtsman. Dessa brottspunkter upprörde båda parterna. För överheten var dessa brott tydliga lojalitetsförbrytelser mot kungen, viket sannolikt lokalinvånarna var införstådda med. Samtidigt ger dessa brott uttryck för en vrede i lokalsamhället. Konrads brott passade in i den motidentitet som uppstått i samband med krigets härjningar: Norges militär. Konrads svek kunde således betraktas som ett dubbelt svek, ett mot en överhetsnivå och ett mot en mer lokal nivå.

Det är givetvis även spännande att tänka sig in i denna historia ur Konrads perspektiv. Efter krigstiden kom han tillbaka till Orust. Förmodligen hade han inte förväntat sig att bli anklagad för landsförräderi och dömd till döden. Han verkar ha missuppfattat något. Kanske tänkte han sig att han skulle kunna söka skydd bakom lagen och adelsprivilegierna, som var norska. Kanske tänkte han sig att Bohuslän ju fortfarande uppfattades som en del av Norge, på ömse sidor av gränsen såväl som i gränslandet, trots att området stod under svensk överhöghet. Kanske tänkte han sig att det var ursäktande i sig att brotten var begångna i krigstid. Eller var det så att han bara hoppades på det bästa, att han skulle vara trygg som profoss hos fogden.

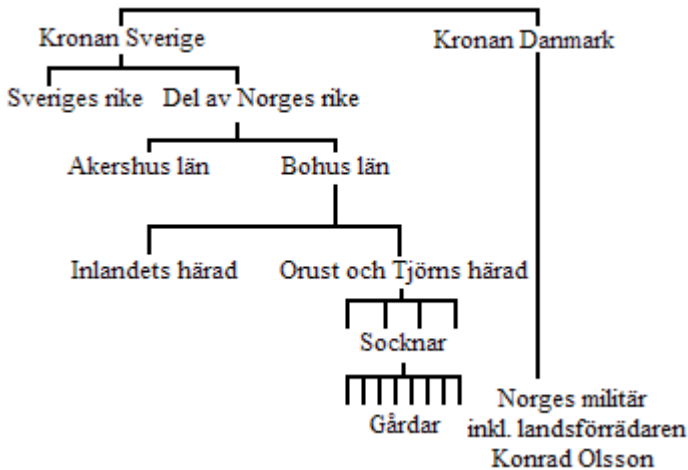
Men för samarbetet med ”de norska” dömdes Konrad, som sagt, till döden för landsförräderi. Motiveringen var att han ”högeligen emot Norriges lagh hafwer sigh förbrutit”.⁸⁹ Även i själva dödsdomen förekommer alltså en själv-

motsägelse ur ett nationalistiskt perspektiv: en dödsdom för samröre med ”de norska”, motiverad utifrån norsk lag.

Sammanfattning och utblick

Mina iakttagelser om hur bohuslänska identitetsföreställningar uttrycktes efter det att området och invånarna övergått från danskt till svenskt styre kan skisseras till följande modell.

Figur 2: Modell över förhållandet identitet–motidentitet i Bohuslän under övergångstiden 1662–1668.

Att hörigheten till gården eller socknen var den mest specifika får inte glömmas bort i sammanhanget. En lokalinvånare presenterades aldrig som svensk, norsk eller dansk, utan som härstammande från en särskild gård och/eller socken. Bland identiteterna på modellens högre nivåer har motidentiteter kunnat kartläggas. Ett klagörande exempel är presentationen av någon såsom tillhörig ”Inlandet i Bohus län”. Denna angivelse uttrycker en gemensam identitetsföreställning som bohuslänningar, men ett motsatsförhållande på häradets nivå. Motsatsparet Akershus–Bohus framträder också tydligt, i fallet Arvid Larsson.

De motidentiteter till Sverige respektive Norge som källmaterialet ger uttryck för är svårare att systematisera. Jag betvivlar dock att begreppen användes godtyckligt. Istället finner jag Torbjörn Engss distinktion mellan välde och rike behjälplig för att tolka iakttagelserna. Min tes är att Sverige beskrevs som en motidentitet när de delar av det svenska väldet som utgjorde

det svenska riket åsyftades, t.ex. när den bohuslänska adeln jämförde sina privilegier med den svenska adelns. Den egna identiteten var då den norska och medlet i förhandlingen de norska adelsprivilegierna. Att det fanns två olika sätt med vitt skilda innebörder att omtala Sverige är signifikativt för hur historieskrivningen kan förlora sig i begreppsförvirring om 1600-talets nordiska stater betraktas som praktiskt fungerande enhetsstater, där man i Stockholm respektive Köpenhamn hade makt att exakt bestämma över hur nära man ville sammanknyta väldets olika delar. Det var inte självklart för bohuslänningarna att svensk överhöghet skulle råda framöver, men oberoende av överhettstillhörigheten bibehöll man sin norska identitet, inte av protestvilja utan för att kombinationen inte uppfattades som motsägelsefull. Skillnaden mellan svensk och dansk överhet var så pass liten att den omtalades i termer av *kronologi* och inte i motsats.

När såg sig då bohuslänningarna som svenska bohuslänningar? Arcadius och Holmberg fäster båda stor vikt vid svensk författnings införande. Jag opponerar mig mot att någon annan del av identiteten än det övre skiktet omprövades som en direkt följd av statsskiftet. Vad denna studie har visat är dock att övergångstidens i somliga avseenden nya förutsättningar kunde utmana gamla identitetskonstruktioner. Detta illustreras tydligast av landsförräddaren Konrad Olsson, vars norska tillhörighet uttrycktes som en motidentitet efter krigets härjningar 1659.

För att förstå mer utav bohuslänsk identitetsutveckling efter Roskildefreden vill jag rikta fokus på de brännpunkter där lokala och statsangelägna intressen sammanstrålade. I fallet Konrad Olsson sympatiserade lokalinvånarna med den svenska överheten i en fråga som var av stor betydelse för båda parter, genom att överfallen på de lokala gårdarna sattes i samband med sveket mot den svenske kungen. Det intressanta med denna iakttagelse, enligt det perspektiv jag valt att anlägga, är att de därmed fick en gemensam motidentitet. Det ligger nära tillhands att betrakta detta som ett bohuslänskt exempel på vad Sahlins kallar "a localization of the national and a nationalization of the local". Något liknande skymtar i adelns besvär, i analysen av situationen att fattiga bohuslänningar flyttade längre upp i Norge. Adeln påpekade hur detta förfarande blev ett statsekonomiskt bekymmer på grund av att Akershus län faktiskt var ett län längre upp i *Norge*, som befann sig under kronan *Danmark*. På så vis sammankopplade den bohuslänska adeln svenska och bohuslänska intressen.

Dessa iakttagelser från Orust och Tjörns härad inbjuder givetvis till vidare undersökningar av bohuslänsk identitetsutveckling. Särskild uppmärksamhet kan med fördel riktas mot de sammanhang där en motidentitet var gemensam för bärare av bohuslänsk respektive svensk identitet. Denna undersökning indikerar att det är vid sådana skärningspunkter vi bäst möter den bohuslänska

identitetsutvecklingen efter Roskildefreden – vilket ger en annorlunda bild än den som Carl Ohlson Arcadius tecknade 1883, vari Bohuslän karaktäriserades som ”isoleradt från det öfriga Norge”⁹⁰ och ”närmare Sverige såväl af minnena från sin äldre historia som genom sin belägenhet som kustbygd till svenska inlandskap”.⁹¹

Changing identities: the province of Bohuslän after the Treaty of Roskilde

In this article I discuss the Nordic province of Bohuslän in the decade after it became ‘Swedish’ in 1658, at the stage I describe as the province’s ‘transitional period’. The aim of the study is to show how the traditional understanding of what happens when national borders are redrawn needs to be understood in the light of the nature of the early modern state. Records from the district court of Orust-and-Tjörn (one of five district courts in seventeenth-century Bohuslän) and petitions from the local nobility to the Swedish parliament are used in a complicated mixture of references to a variety of identities analysed here.

Peter Sahlins’s conclusions in his study of the French–Spanish borderland in the same period are particularly useful as a theoretical framework, especially the identity schemes that he uses to suggest that each identity originates in a counter-identity. The present study includes an attempt to use the source material to reconstruct the landscape of identities and counter-identities, and the results suggest how a collective identity was constructed in the province during the transitional period.

My main conclusion is that the transition from Danish to Swedish government was one of chronology as far as the locals were concerned. Their affiliation to the Norwegian kingdom, and of course to the local community, remained unaffected by the shift of government. This conglomerate of identities could be to the locals’s advantage in negotiations with the state. On the other hand, their Norwegian affiliation became problematic when the Norwegian army, the long arm of the Danish state, attacked the province; both the local communities and the representatives of the Swedish crown were directly affected. The situation exemplifies the division of a national connection – in this instance to a Norwegian identity – into an identity and a counter-identity. Furthermore, it is interesting to note that the Swedish government and the local community had this particular counter-identity in common.

Keywords: Sweden, Bohuslän, treaty of Roskilde, regional identities, state formation

Noter

- 1 Torbjörn Eng, *Det svenska väldet. Ett konglomerat av uttrycksformer och begrepp från Vasa till Bernadotte*, Uppsala 2001, s. 378–382.
- 2 Tomas Lindkvist, "Västsvrige som en medeltida gränszon", i *Grenser och Grannelag i Nordens Historie*, (red.) Steinar Imsen, Oslo 2005, s. 255–257.
- 3 Harald Gustafsson, "Att göra svenskar av danskar", i *Da Østdanmark blev Sydsverige*, (red.) Karl-Erik Frandsen och Jens Christiansen Vesterskov, Skippershoved 2003, s. 38f.
- 4 Folke Almegius, *Orust och Tjörns dombok (OTD)*. Del 1, 1662–1667, Svanesund 1980. Denna källutgåva från ett av Bohusläns fem härader följer de sex åren efter kommissionens möte i Uddevalla och utgör således en utmärkt källa för undersökningens syfte – att kartlägga identitetsföreställningarna med kommissionens möte som en startpunkt.
- 5 Severin Bergh, *Ridderskapets och Adelns Riksdagsprotokoll (RARP) 1664*. Nionde delen, Stockholm 1891; samt Severin Bergh, *RARP 1668*: Tionde delen, Stockholm 1893.
- 6 Carl Ohlson Arcadius, *Om Bohusläns Införlivande med Sverige. Bidrag till Bohusläns historia under senare delen af sjuttonde århundradet*, Stockholm 1883, s. 4–9; Åke Holmberg, "Försvenskningstiden", i *Bohusläns Historia*, (red.) Erik Lönnroth, Uppsala 1963, s. 216–218. Eventuellt har Holmberg inte heller studerat detta material utan litat till Arcadius' återgivning.
- 7 Peter Sahlin, *Boundaries. The Making of France and Spain in the Pyrenees*, Berkeley 1989, s. 160.
- 8 Besvärsskrivelsen från 1668 är undertecknad av Gabriel Rosenskiöld, Knut Bildt, Jens Bildt, Christian Bildt, Rutger von Ascheberg och Sven Rank: *RARP 1668*, s. 551. Den bohuslänska adelsgruppen utgjordes inte av infödda bohuslänningar, utan var snarare en blandning av (alltmer sammangifta) norska anrika adelsmän och svenska nyadlade militärer.
- 9 1664 framlade även den skånska, blekingska, halländska och västgötska adeln en gemensam besvärsskrivelse skild från adelns allmänna besvär: *RARP 1664*, s. 380–397, 467–471. Normalt framröstades på Ridarhuset vilka besvär som adeln gemensamt skulle lägga fram i riksdagen. Se Nils Ahnlund, *Sveriges riksdag. Historisk och statsvetenskaplig framställning*. Bd 3: *Ständsriksdagens utdaning 1592–1672*, Stockholm 1933, s. 543–553.
- 10 Identitetsforskare är ofta oense om vari en viss tids centrala identiteter bestod, men tämligen eniga om att de förvaltades på kollektiv basis. När det gäller 1600-talet spelade säkerligen treständsläran en stor roll: Ingun Montgomery, *Sveriges kyrkohistoria 4. Enhetskyrkans tid*, Stockholm 2002, s. 101–102. Samtidigt rädde en stark ständsgemenskap, vilken Ernest Gellner framhäver som det äldre samhällets starkaste gemenskapsform: Ernest Gellner, *Nations and Nationalism*, New York 1983, s. 9–10. Anthony D. Smith framhäver istället betydelsen av *ethnier*. Inom *ethnier* har socialiseringsprocessen ofta upplevts i form av en kollektiv tradition, baserad på exempelvis gruppens historia, myter och rådande kultur: Anthony D. Smith, *The Ethnic Origins of Nations*, Oxford 1986, s. 14, 24–28. En heltäckande uppräknig av hur kollektiva identiteter har beskrivits skulle bli omfattande, men dessa exempel hör till de mest centrala. Diskussionen om nationell identitet gör ämnet än bredare.
- 11 Detta i enlighet med det identitetsperspektiv som beskrivs av Harald Gustafsson, "Att testa gränser", i *Vid gränsen. Integration och identiteter i det förnationella Norden*, (red.) Harald Gustafsson och Hanne Sanders, Uddevalla 2006, s. 16.
- 12 Rubriken hos Holmberg – kort och gott: "Försvenskningstiden" – är signifikativ för detta synsätt: Holmberg, s. 191.
- 13 Arcadius, s. 1.
- 14 Arcadius, s. 115.
- 15 Arcadius, s. 119. Se även s. 107–111 där Arcadius framhäver den svenska statens uniformitetssträvan som orsaken till Bohusläns integrering i Sverige.

- 16 Holmberg, s. 224–225.
- 17 Sahlins, s. 220. Sahlins anknäyer här till den norske antropologen Fredrik Barth som menar att gränser baserade på relationer är primära i mänsklighetens historia i förhållande till gränser baserade på territorier: "The boundaries to which we must give our attention are of course social boundaries, though they may have territorial counterparts. If a group maintains its identity when members interact with others, this entails criteria for determining membership and ways of signalling membership and exclusion. Ethnic groups are not merely or necessarily based on the occupation of exclusive territories." Fredrik Barth, *Ethnic Groups and Boundaries. The Social Organization of Culture Difference*, Oslo 1969, s. 15.
- 18 Sahlins, s. 142.
- 19 Sahlins, s. 165.
- 20 Sahlins, s. 156.
- 21 Steinar Imsen, "Den norske grenselandskapet Jemtland", i *Vid gränsen. Integration och identiteter i det förnationella Norden*, (red.) Harald Gustafsson och Hanne Sanders, Uddevalla 2006, s. 79.
- 22 Sahlins, s. 112.
- 23 OTD, 620925-1, s. 8f.
- 24 OTD, 640606-3, s. 163.
- 25 OTD, 620925-1, s. 8f.
- 26 OTD, 660618-8, s. 350.
- 27 Rättshistorikern Jan Sundin har framhållit att centralmaktens syfte med att ingripa i lokala tvister i första hand var att upprätthålla ordning där lokalinvånarna inte själva mäktade med detta: Jan Sundin, *För Gud, staten och folket*, Lund 1992, s. 18–20. Jfr Sahlins, s. 127.
- 28 OTD, 641212-16, s. 205f. Bärgerlön var en ersättning till den eller dem som bärgat ett förolyckat eller nödställt fartyg. Om parterna inte själva kunde komma överens om ett belopp fastställdes ett sådant i domstol.
- 29 OTD, 660618-17, s. 355. Se även OTD 621124-4, s. 371.
- 30 RARP 1664, *Adelns i Bohus läns besvär* nr 4, s. 393.
- 31 OTD, 651013-9, s. 294f.
- 32 OTD, 641215-34, s. 197.
- 33 Hanne Sanders, *Efter Roskildefreden 1658. Skånelandskapen och Sverige i krig och fred*, Munkedal 2008, s. 52–55.
- 34 T.ex. OTD 631030-8, s. 107.
- 35 RARP 1668, *Adeln i Bohus läns besvär* nr 1, s. 508.
- 36 RARP 1668, *Adeln i Bohus läns besvär* nr 3: Angående skatter; nr 5: Angående skogar; nr 6: Angående handel, s. 509–510.
- 37 OTD, 670621-1, s. 417f.
- 38 OTD, 641212-4, s. 199. I det här fallet utgör den endast en sekundärkälla. Det framgår emellertid tydligt att den ordalydelse i besväret som Per Brahe och tinget svarar på är påståendet om att det drivs in mer skatt per år än vad kronan begär, nio respektive åtta mark. Övriga upplysningar från primärkällan torde vara av underordnad betydelse för min undersökning.
- 39 OTD, 641212-4, s. 199; OTD 641215-3, s. 181f.
- 40 Jfr Sahlins, s. 81–83.
- 41 OTD, 641215-3, s. 182.
- 42 OTD, 650112-15, s. 229.
- 43 RARP 1664, *Adelns i Bohus läns besvär* nr 3, s. 393.
- 44 RARP 1664, *Adelns i Bohus läns besvär* nr 9, s. 395.
- 45 Eng, s. 189–193.
- 46 Harald Gustafsson, *Gamla riken nya stater. Statsbildning, politisk kultur och identitet under Kalmarunionens upplösningsskede 1512–1541*, Stockholm 2000, s. 183.

- 47 Gustafsson, s. 87.
- 48 Gustafsson, s. 168–171.
- 49 Sverre Bagge och Knut Mykland, *Politikens Danmarks historie. Norge I Dansk tid*, Köpenhamn 1987, s. 88–90.
- 50 Gustafsson, s. 251–254.
- 51 Bagge och Mykland, s. 135–136.
- 52 Bagge och Mykland, s. 92.
- 53 Bagge och Mykland, s. 130, 136.
- 54 Somliga domar motiverades dock med svensk lag, trots att norsk lag tillämpades i andra motsvarande situationer. Jfr t.ex. *OTD*, 660621-3, s. 358. Den danske historikern Jens Christian Johansen Vesterskov har gjort liknande iakttagelser i Skåne. Se Jens Chr. V. Johansen, "Skåne og retsvesenet 1658–1684", i *Da Østdanmark blev Sydsverige*, (red.) Karl-Erik Frandsen och Jens Christiansen Vesterskov, Skippershoved 2003, s. 67–71.
- 55 *RARP 1664, Adeln i Bohus läns besvär nr 1*, s. 392; *RARP 1668, Adeln i Bohus läns besvär nr 1*, s. 507.
- 56 Se t.ex. *OTD*, 640506-3, s. 136f; *OTD*, 640506-1, s. 129–131.
- 57 *OTD*, 620925-8, s. 16.
- 58 *OTD*, 640606-17, s. 175.
- 59 *RARP 1664, Adeln i Bohus läns besvär nr 13*, s. 397.
- 60 *RARP 1664, Adeln i Bohus läns besvär nr 13*, s. 397.
- 61 *RARP 1664, Adeln i Bohus läns besvär nr 13*, s. 397.
- 62 *OTD*, 641215-3, s. 182.
- 63 *OTD*, 640506-3, s. 137.
- 64 *OTD*, 640506-3, s. 136.
- 65 *OTD*, 630428-2, s. 75.
- 66 T.ex. *OTD* 641212-10, s. 202. Formuleringen "ut ur domsagan" vittnar om en flykt från den juridiska kontexten, där den förrymde skulle ha infunnit sig vid tinget.
- 67 *OTD*, 670619-8, s. 398.
- 68 *OTD*, 670621-7, s. 420.
- 69 *OTD*, 670619-16, s. 407.
- 70 Holmberg, s. 193–199. Kungälv och Uddevalla hade mist sin stapelrätt och Marstrands stadsprivilegier hade begränsats. Bohuslänska borgare och köpmän förväntades flytta till Göteborg och därigenom bilda en ny regional enhet. Den lukrativa handeln skulle dirigeras om i svensk favör. Istället för en fri handel mellan Bohuskusten, Sydnorge och Jylland, skulle varorna förtullas i Göteborg (och i viss mån i Marstrand).
- 71 *OTD*, 630409-1, s. 64–72.
- 72 *OTD*, 630409-1, s. 67–68.
- 73 utgår.
- 74 *OTD*, 630409-1, s. 68.
- 75 *OTD*, 630409-1, s. 70.
- 76 *OTD*, 630409-1, s. 70.
- 77 *OTD*, 630409-1, s. 69.
- 78 *OTD*, 640506-2, s. 130. Mina kursiveringar i citatet.
- 79 *OTD*, 640606-3, s. 162. Eller "cronans länsman" (t.ex. *OTD*, 650110-17, s. 232).
- 80 *OTD*, 630409-1, s. 72.
- 81 *OTD*, 630409-1, s. 72.
- 82 *RARP 1664, Adeln i Bohus läns besvär nr 4*, s. 393.
- 83 Arcadius, s. 74.
- 84 *OTD*, 630409-1, s. 71.

- 85 Andreas Olsson, "Inte bara undersåte utan också borgare", i *Öresundsgränser. Rörelser, möten och visioner i tid och rum*, (red.) Fredrik Nilsson, Hanne Sanders och Ylva Stubbergaard, Göteborg 2007, s. 65.
- 86 *OTD*, 630409-1, s. 72.
- 87 *OTD*, 650621-1, s. 265. Fallet återfinns i sin helhet på s. 262–266.
- 88 *OTD*, 620925-6, s. 12. Fallet återfinns i sin helhet på s. 11–12.
- 89 *OTD*, 630409-1, s. 72.
- 90 Arcadius, s. 1.
- 91 Arcadius, s. 1.